

FN:s konvention om barnets rättigheter

Om perspektiv och innehåll med relevans för skolan

Kristina Bartley

The article presents an overview of content and perspectives in the UN Convention on the rights of the child. The four main categories of rights; the right to survive, the right to develop, the right to be protected and the right to participate are discussed. The distinction between absolute and relative rights, and between rights in view of the child as object, and rights in view of the child as subject is elaborated. Different meanings of the concept "child perspective" are discussed and the necessity to use a multi-dimensional approach to the concept is put forward, including the awareness that views on children also can be negatively loaded. The four fundamental articles in the Convention (articles 2, 3, 6 and 12) and the two articles concerned with schooling (articles 28 and 29) are presented and discussed with particular focus on their relevance for life in school.

Lärarna är en viktig yrkesgrupp för att förverkliga innehållet i FN:s konvention om barnets rättigheter. Det är därför viktigt att de blivande lärarna får kunskap om konventionens innehåll och förbereds på att arbeta så att barnets rättigheter tillvaratas i skolan och det övriga samhället (Prop1999/2000:135, s 11).

Det inledande citatet är hämtat från regeringens proposition om en förnyad lärarutbildning, och visar betydelsen av att blivande lärare får kunskap om FN:s konvention om barnets rättigheter. I det här sammanhanget är det naturligtvis också viktigt att redan verksamma lärare får kunskap om barns rättigheter och enligt en nationell strategi som regeringen antog 1999, bör de få fortbildning för att kunna stärka sina kunskaper om barnkonventionen (Prop1997/98:182).

Både i propositionen om en förnyad lärarutbildning och i den nationella strategin betraktas alltså lärarna som en viktig yrkesgrupp för att förverkliga barnkonventionen. I denna artikel behandlas några aspekter av konventio-

nen, dess perspektiv och innehåll, som har relevans för skolans och lärarnas uppdrag. Inledningsvis beskriver jag de olika kategorier av rättigheter som barnkonventionen innehåller, för att sedan närmare diskutera begreppet barnperspektiv. Därefter sammanfattar jag innehållet i de fyra grundläggande artiklarna i konventionen och avslutningsvis behandlas två artiklar som handlar om skolan och dess verksamhet, nämligen rätten till utbildning och utbildningens syfte.¹

Barnkonventionen och olika kategorier av rättigheter

Den 20 november 1989 antog FN:s generalförsamling konventionen om barnets rättigheter. I Sverige trädde den i kraft 1990. Konventionen omfattar alla barn under 18 år och är inriktad på individen, det enskilda barnet, vilket innebär att den skall gälla för varje enskilt barn i varje land som anslutit sig till den. Den fastställer att barnet har egna rättigheter och behov som är grundläggande och universella. Konventionen har fått en snabb och unik uppslutning. Inget annat internationellt fördrag om mänskliga rättigheter har fått ett sådant positivt gensvar. Endast två av världens länder har ännu inte ratificerat den – USA och Somalia.

Konventionen innehåller 54 artiklar och omfattar samtliga former av mänskliga rättigheter: medborgerliga, politiska, ekonomiska, sociala och kulturella. För att ge en mer överskådlig bild av innehållet i konventionen kan artiklarna struktureras i olika kategorier av rättigheter. UNICEF har delat in barnets rättigheter i fyra kategorier. Den första är *rätt att överleva* och innefattar rätten till mat, bostad och tillgång till hälsovård. Den andra är *rätt att utvecklas* och inbegriper barnets rätt till utbildning, tillgång till information, rätt till lek- och fritidsaktiviteter och kulturella aktiviteter, och rätten till tanke- och religionsfrihet. Den tredje är *rätt till skydd* och innefattar rätt till skydd mot utnyttjande, tortyr och övergrepp. Den omfattar också rätten till att inte separeras från sin familj. Den fjärde slutligen är *rätt att delta* vilket omfattar rätten att bli hörd och få uttrycka sin åsikt i frågor som rör det egna livet. Allt eftersom barnet mognar skall det få större möjligheter att delta i beslut i familj, skola och samhälle (Bartley 1998, s 18).

Utifrån ett skol- och lärarperspektiv är naturligtvis samtliga dessa fyra rättighetskategorier väsentliga, även om barnets rätt att utvecklas och barnets rätt att delta särskilt bör uppmärksammas.

Ett annat sätt att kategorisera rättigheterna är att dela in dem i *absoluta rättigheter* och *rättigheter av målsättningskaraktär*. De absoluta rättigheterna omfattar de medborgerliga och politiska och måste respekteras oavsett landets resurser. Hit hör rätten till liv, förbud mot tortyr, yttrandefrihet, tryck-

frihet och religionsfrihet. Rättigheter av målsättningskaraktär omfattar sociala, ekonomiska och kulturella rättigheter och är mer generellt utformade. Till denna kategori hör rätten till mat, kläder, bostad, hälsa och utbildning. Hur de förverkligas beror på landets resurser, men konventionsstaterna är skyldiga att utnyttja sina resurser maximalt (Barnombudsmannen 1994, s 22). Här kan vi således konstatera att rätten till utbildning är av målsättningskaraktär, inte en absolut rättighet.

Ett tredje sätt att dela in rättigheterna är att betrakta dem i termer av *rättigheter för barnet som objekt* respektive *rättigheter för barnet som aktör* (se Bartley 1998). Objektperspektivet innebär att barnet ses som ett objekt i behov av kunskap, omsorg och skydd. Här utgör barn en svag och sårbar grupp. Barns rättigheter som objekt är indirekta, de fås via föräldrar eller andra vuxna. Aktörsperspektivet innebär att barnet ses som ett aktivt subjekt, en aktör med eget handlingsutrymme. Här handlar det om frigörelse, från föräldrar och andra vuxnas makt, och individualisering. Barns rättigheter som aktörer är direkta. I barnkonventionen förekommer båda dessa perspektiv (Bartley 1998, s 37-38).

Utifrån ett skol- och lärarperspektiv är synen på barnet som aktör väsentligt. Eleverna tillbringar stor del av sin tid i skolan och lärare har ansvar för att skapa möjligheter till delaktighet och inflytande.

Övervägande antalet artiklar i konventionen har ett objektperspektiv. Det kan förklaras av att detta motsvarar den traditionella synen på barnet, och att ett motiv till att konventionen kom till stånd var att barn föll offer för krig och andra orättvisor och därmed behövde skydd. Medan tidigare deklarationer (1924 och 1959) om barnets rättigheter saknade ett aktörsperspektiv har emellertid ett sådant tillkommit i konventionen (exempelvis artiklarna 12-16).

I första hand är det barnets rättigheter som betonas i konventionen. Endast ett fåtal artiklar nämner barnets skyldigheter. När så sker handlar det om att barnet skall respektera andra människors fri- och rättigheter (se text artiklarna 13.2 (a), 14.3, 15.2 och 40). I diskussioner om varför inte fler artiklar berör barnets skyldigheter brukar man anföra som ett argument, att barnkonventionen är ett folkrättsligt instrument som riktar sig till regeringar och folkrepresentationer som riksdag och parlament, och att den handlar om de styrandes förpliktelser gentemot barnet i landet. Därför skall artiklar som anger barnets skyldigheter inte tas med. Dessutom har framförts, att eftersom konventionens grundsyn anknyter till idén om respekt, finns här också implicit tanken om barns skyldigheter (Edenhammar m fl 1994, s 101).

Begreppet barnperspektiv

I Sverige har intresset för barnets rättigheter och barnets eget perspektiv ökat, speciellt inom forskning och verksamheter som riktar sig till barn (Barnombudsmannen 1996, 1999b). Det har även blivit vanligare att tala om barnperspektiv bland politiker och beslutsfattare. I regeringens skrivelse *Barn – här och nu* (1999/2000:137) fastställs att barnkonventionen är en viktig utgångspunkt för barnpolitiken i Sverige.

Men vad innebär begreppet barnperspektiv om vi vill förstå det i ljuset av barnkonventionens intentioner? Utmärkande är att det inte är ett perspektiv utan flera, och att det finns flera definitioner. Innebörd och tolkning av begreppet beror på i vilket samhälle och i vilken tid vi lever, samt i vilket sammanhang vi använder det. Ett vanligt sätt att definiera begreppet barnperspektiv är att dela in det i tre aspekter: barns och ungas egen syn på sin tillvaro, vuxnas syn på barn och barndom samt samhällets generella syn på barn och barnpolitik (Barnombudsmannen 1999b, s 7). Själv skulle jag vilja göra följande indelning för att ytterligare differentiera begreppets innebörder:

1. Barnets/barns syn på sig själv och varandra.
2. Barnets/barns syn på vuxna.
3. Barnets/barns syn på samhället.
4. Den vuxnes/vuxnas syn på barnet/barn.
5. Samhällets/samhällens syn på barnet/barn.

Anledningen till att jag skiljer mellan det enskilda barnet och barn som grupp är att konventionen om barnets rättigheter dels måste ses ur det enskilda barnets synvinkel, och dels ur (barn)gruppens synvinkel.² På motsvarande sätt kan det handla om en enskild vuxens barnperspektiv, men också vara ett uttryck för ett mer generellt barnperspektiv bland vuxna. Likaså är det fruktbart att skilja mellan ett specifikt samhälles barnperspektiv och andra samhällens, till exempel vid jämförelser mellan olika länder.

Ytterligare en distinktion, som enligt min mening är viktig att uppmärksamma, är att begreppet kan förekomma både i *positiv* och *negativ* bemärkelse. Man kan ha ett positivt barnperspektiv eller man kan ha ett negativt. I enlighet med konventionen skall det självklart vara ett positivt barnperspektiv som skall gälla. När begreppet används förutsätts nog också att det är ett positivt barnperspektiv som åsyftas. Emellertid vill jag påstå att begreppet likväl kan användas i negativ betydelse, och att vi, när så sker, inte alltid uppmärksammar att detta också är ett barnperspektiv.

Låt mig ta ett exempel på ett negativt barnperspektiv. För några år sedan läste jag en bostadsannons där det stod att ett kommunalt bostadsbolag hyrde ut en lägenhet där ”barn är välkomna på besök, men ej som boende”. Jag ringde och frågade hur det kom sig att barn bara fick komma på besök men inte bo i lägenheten. Svaret som representanten för bostadsbolaget gav mig var att ”barn stör så, och hissarna går sönder”. När jag frågade henne vad hon trodde hade hänt om man i annonsen hade skrivit motsvarande om kvinnor, invandrare, pensionärer eller handikappade, menade hon att det var en annan sak, så kunde man inte skriva menade hon.

Utformandet av annonsen utgör inte enbart exempel på vuxnas negativa perspektiv på barn som grupp, utan är också ett uttryck för åldersdiskriminering och segregation. Begreppet barnperspektiv är, som jag försökt visa, något problematiskt. Det är ett mångtydigt begrepp som innehåller flera dimensioner och det är viktigt att veta vems barnperspektiv man talar om.

Vill man förstå detta utifrån ett skolperspektiv är det sannolikt att de flesta varianter av barnperspektiv kan urskiljas i olika delar av skolans vardagsverksamhet och dess villkor. Samhällets och tidens sätt att se på barn återfinns mer eller mindre tydligt i olika former av styrdokument på nationell och lokal nivå. Grupper av vuxna – föräldrar såväl som lärare – formulerar i nedskrivna eller muntligt formulerade regelsamlingar sin syn på barn. Enskilda lärare ger i sina vardagsmöten med egna klasser och grupper uttryck för sin barnsyn. Barnen slutligen, ger genom olika handlingar uttryck för hur de ser på sig själva, varandra, de vuxna och samhället. En djupare insikt om barnperspektivet och dess innebörder i en skolkontext kräver alltså en avsevärd ansträngning.

De fyra grundläggande artiklarna

Barnkonventionen ansluter sig till den humanistiska människosyn som innebär att människan har ett värde som inte får kränkas, och att hon har möjligheter och friheter att utvecklas moraliskt, estetiskt och intellektuellt och därigenom förverkliga sin mänsklighet. Individens har en mänsklig värdighet, ett människovärde, som innebär att hon har rätt att få sin självständighet och integritet respekterad. Människovärde kan definieras som att alla människor har samma värde, samma mänskliga rättigheter och samma rätt att få dem respekterade och att ingen människa i detta avseende är förmer än någon annan (Gren 1994, s 53). Rätten till ett människovärde innebär vissa fundamentala rättigheter. Hit hör de fyra grundläggande artiklarna i barnkonventionen:

- Artikel 2: Barnets rätt till icke-diskriminering.
- Artikel 3: Principen om barnets bästa.
- Artikel 6: Barnets rätt till liv, överlevnad och utveckling.
- Artikel 12: Barnets rätt till åsiktsfrihet och rätt att bli hörd.

Numera anses dessa artiklar utgöra en viktig utgångspunkt för svensk barnpolitik, något som också uttrycks i regeringens skrivelse 1999/2000:137 *Barn – här och nu*:

FN:s konvention om barnets rättigheter är en viktig utgångspunkt för barnpolitiken. De fyra grundläggande principerna i konventionen är förbudet mot diskriminering, barnets bästa i främsta rummet, barnets rätt till överlevnad och utveckling samt barnets rätt att komma till tals. Regeringens avsikt är att arbetet med att genomföra barnkonventionen i Sverige skall fortsätta med full kraft (s 8).

Nedan redogör jag för innehållet i artiklarna och diskuterar dess betydelse. Dessutom kompletterar jag presentationen med ytterligare två artiklar, nummer 28 och 29, som handlar om barnets rätt till utbildning respektive utbildningens syfte.

Artikel 2 – Rätten till människovärde, identitet, integritet och självtillit

Artikel 2 handlar om rätten att få uppleva sig ha ett människovärde, och om alla barns lika värde och lika rättigheter. Grundtanken är att ett land skall behandla alla barn i landet lika. I artikeln finns en demokratisk grundsyn och en övertygelse om att alla människor, både vuxna och barn, är lika mycket värda. Den fastställer att barn inte får diskrimineras på grund av sin egen eller föräldrarnas ras, hudfärg, kön, språk, religion, politiska eller annan åskådning, nationella eller sociala ursprung, egendom, handikapp, börd eller ställning i övrigt.

Barn föds med olika förutsättningar och växer upp under olika omständigheter, men de har ändå rätt att bli bemötta med samma respekt och med samma skydd för sin okränkbarhet. Barnets upplevelse av värde är en del i dess identitetsutveckling och här återfinns kärnan i den humanistiska människosynen. Varje barn skall bli sett som det är och stimuleras till att utveckla sin identitet. Kanske är det så att rätten till ett människovärde uppmärksammar vi först när den inte respekteras, när vår personliga integritet kränks.

Med utgångspunkt i artikel 2 kan frågan ställas om de mänskliga rättigheterna i praktiken kan bli omänskliga (se även Agrell 1998). Det har fram-

förts att mänskliga rättigheter kan upplevas som ett svek mot dem som har svårt att hävda dem och att de kan uppfattas som omänskliga därför att de på ett abstrakt plan förutsätter något som i verkligheten ständigt måste konstrueras (Persson, 2000). Persson talar om en abstrakt rättighetskatalog som förvaltas av statsapparaten och att det vi inte själva erövat minskar i värde (2000, 129). Vidare ser han skolan som en institution som tvingar samman människor som inte valt att vara tillsammans och som utgör en arena med social trängsel och konflikt och därmed förutsättningar för mellanmänskligt våld och mobbning. Här kan vi mötas av en smärtsam bild:

Den fysiskt svage personen som av de vuxna lärt sig att hon har rättigheter, men inte hur hon ska hävda dem och som tvingas in i en institution där det finns en del andra individer som inte bryr sig det minsta om andras rättigheter (Persson 2000, 129).

Barn och ungdomar som har svårt att hävda sina rättigheter behöver stöd för att förvandla barnkonventionen till sina egna konkreta rättigheter. Annars kan rättigheterna leda till uteslutning och till att klyftorna mellan ”stark” och ”svag” ökar. Därför är det viktigt att barn och unga i skolan inte enbart får kunskap om sina rättigheter utan också stöd och hjälp att hävda dem. Enligt min mening handlar artikel 2 också om att stärka barnets självkänsla. I förlängningen omfattar artikeln inte enbart rätten att respekteras av andra utan också rätten att kunna respektera sig själv – rätten till självtillit. För att kunna respektera andra behöver vi också kunna respektera oss själva.

I ett skolperspektiv blir utmaningen med utgångspunkt i artikel 2, att åstadkomma ett utbildningssystem dit alla barn, utan diskriminering, har tillträde. Dessutom ingår i uppgiften att utforma tillvaron i skolan så att den tillgodoser varje enskilt barns behov och att den främjar förståelse och tolerans för barn som i någon mening är annorlunda (se Hammarberg 1998).

Artikel 3 – Rätten till sitt eget bästa

Artikel 3 är en så kallad portalbestämmelse, vilket innebär att den skall vara vägledande vid tolkningen av konventionens övriga artiklar. Artikeln kan förklaras med hjälp av två grundläggande tankar. Den ena är att barn har fullt och lika människovärde som vuxna, och den andra att barn är sårbara och behöver särskilt stöd och skydd (Barnombudsmannen 1999b, s 24).

Enligt barnkonventionen skall barnets bästa komma i främsta rummet vid alla åtgärder som rör barn. Det handlar inte enbart om familjerättsliga frågor som vårdnad, umgänge och adoption eller verksamheter som i huvudsak är till för barn som till exempel barnomsorg och skola, utan frågor inom

alla samhällsområden. Principen om barnets bästa kan inte alltid vara avgörande i besluten, men den skall alltid beaktas. Det kan förekomma situationer då andra intressen kan anses vara viktigare och därmed få företräde, som till exempel samhällsekonomiska eller säkerhetspolitiska intressen (Barnombudsmannen 1999b, s 25). Vad som är barnets bästa varierar över tid, från ett samhälle till ett annat, och från ett barn till ett annat beroende på varje barns individuella situation. Begreppet barns bästa är således beroende av kulturella, sociala, ekonomiska och politiska värderingar.

Hur skall man då kunna bedöma vad som är barnets bästa? Ett antal riktlinjer har formulerats. Som exempel kan nämnas att vid bedömningen skall särskild hänsyn tas till de tre övriga grundläggande artiklarna, och att man skall skaffa sig kunskap om barn eller inhämta sådan kunskap från experter, samt låta det berörda barnet ge uttryck för sin uppfattning om vad som är dess bästa om detta är möjligt (SOU 1997:116, s 129).

Ur ett skolperspektiv får artikel 3 särskild relevans i samband med att beslut fattas som påverkar barnens vardagstillvaro i skolan. På vilket sätt beaktas till exempel barnets bästa när man fattar beslut om lokalers utnyttjande, om indragning av elevvårdspersonal, om ändringar av skolgården, om inköp av datorer? Vid beslut om att elev som behöver specialundervisning inte kan få det? När beslut fattas, finns principen om barnets bästa med? Om inte, vilken motivering ges?

Artikel 6 – Rätten till livskvalitet

Artikel 6 behandlar barnets rätt till liv, överlevnad och utveckling. Den handlar inte bara om barnets fysiska hälsa, utan om dess hela utveckling och om att skapa en miljö för barnet som garanterar maximala möjligheter till överlevnad och utveckling. Barnets rätt till utveckling avser både fysisk, psykisk, andlig, moralisk, psykologisk och social utveckling och skall tillgodoses på ett sådant sätt att barnet förbereds för ett självständigt liv i ett fritt samhälle.

I ett vidare perspektiv handlar således rätten till utveckling om att barnet får sina grundläggande behov tillfredsställda, bland annat rätten till kärlek, trygghet och ett stabilt och varaktigt förhållande till föräldrarna. Vidare handlar det om barnets rätt att få utvecklas i en miljö som tillgodoser dess behov av stimulans, att få lära sig ta ansvar och sätta gränser för sitt eget handlande och att få påverka sin situation i relation till ålder och mognad (SOU 1997:116, s 165-168).

För att knyta innehållet i denna artikel till skolans verksamhet räcker det kanske med att uppmärksamma skolans och lärarnas skyldighet att skapa miljöer som stimulerar och uppmuntrar barnets allsidiga utveckling.

Artikel 12 – Rätten till självständighet och självbestämmande

Innebörden i artikel 12 är att inga beslut får fattas utan att barnet först hörts i saken. I artikeln anges ingen lägre åldersgräns, utan barnets åsikter skall respekteras med hänsyn till dess mognadsgrad och ålder.

Barnkonventionen går således långt beträffande barnets rätt att bli hört och få sin åsikt respekterad. Det barn som ”är i stånd att bilda egna åsikter” skall få göra det. Rätten skall tillfalla alla barn utan diskriminering. Det är det enskilda barnet som har rätt att uttrycka sin åsikt och få den respekterad. Ett barns språk, eller funktionshinder, får inte hindra barnet att kunna komma till tals. De barn som inte har möjlighet att uttrycka sig behöver ombud, som till exempel föräldrar, förskollärare och lärare. Det är viktigt att notera att artikel 12 innebär en rätt för barnet att uttrycka sina åsikter, inte en skyldighet. Artikeln innebär därför en utmaning för den vuxne eftersom varje barn skall mötas med just den grad av frihet att handla som barnet är moget för. Att få mer ansvar och självbestämmande än man klarar av, kan vara lika betungande som att inskränka självständigheten för mycket. Även här kan de mänskliga rättigheterna således bli omänskliga.

Vi kan se att artikel 12 är nära sammankopplad med artikel 2. Att kunna uttrycka sina åsikter handlar om att ha och att utveckla självtillit och identitetskänsla. Att inte våga yttra sig kan handla om att man tror att ens tankar och vilja inte är värdefulla. När vi talar förbi barnet och inte lyssnar på vad som sägs, då strider det mot innehållet i barnkonventionen. En dialog är nödvändig för att barnet ska bli respekterat och bemött med värdighet.

Låt mig ta ett exempel. När så kallade ”trivselregler” eller ordningsregler från våra barns skolor skickas hem beskriver de oftast vad eleverna *inte* får göra, medan de inte innehåller något om vilka rättigheter barnen har. Inte heller brukar de innehålla beskrivningar av vilka skyldigheter de vuxna som arbetar i skolan har gentemot barnen och föräldrarna. Ett flertal frågor infinner sig. Hur har dessa regler fastställts? Vilken delaktighet och vilket inflytande har eleverna haft? Skiljer sig reglerna åt beroende på elevernas åldrar – eller gäller samma regler för dem som går i första klass och för dem som går i nionde klass?

Efterlevnaden av artikel 12 ställer krav på lärare och andra vuxna att ha ett demokratiskt förhållningssätt. Eftersom barnets möjlighet till självständighet och självbestämmande är begränsat, innebär det att vuxna måste vara extra uppmärksamma på att inte kränka barnets integritet. Enligt läroplanen för grundskolan har skolan skyldighet att ge eleverna ökat ansvar och inflytande i takt med deras stigande ålder och mognad. Viktiga frågor att diskutera utifrån artikel 12 är hur eleverna kommer till tals och hur deras åsikter

respekteras, både i varje enskild situation och dess villkor, och i perspektiv av att eleverna blir äldre som aktörer i skolan.

Barnets rätt till utbildning och utbildningens syfte

Förutom de fyra huvudartiklarna som jag sammanfattat ovan, finns det anledning att i det här sammanhanget lyfta fram två ytterligare artiklar, artikel 28 handlar om barnets rätt till utbildning och artikel 29 om utbildningens syfte. I enlighet med barnkonventionens generella innebörd, skall utbildning vara *barnvänlig*. Även om artiklarna inte närmare går in på inlärningsätt och undervisningsmetoder, går det utifrån olika formuleringar i konventionen att utläsa, att ett auktoritärt undervisningssätt inte är lämpligt (Hammarberg 1998, s 27). En åtskillnad görs mellan begreppen skolundervisning och utbildning. Konventionen använder i första hand begreppet utbildning och med detta avses den process genom vilken samhället överför kunskaper och färdigheter, kultur, etik och andra värden till kommande generationer. Utbildning betecknar också den process genom vilken barnet skall ges möjlighet att utveckla sin personlighet, sina anlag och sin fysiska och psykiska förmåga.

Artikel 28 – Barnets rätt till utbildning

Tre centrala aspekter som berör barnets rätt till utbildning urskiljs i artikel 28. I den första anges förbud mot diskriminering i utbildningen, i den andra talas om likvärdig utbildning för alla och den tredje anger att utbildningen skall vara tillgänglig för barn med särskilda behov. Vidare betonas vikten av att vidta åtgärder för att uppmuntra regelbunden närvaro i skolan och för att minska antalet studieavbrott. Barnkonventionen ålägger således staten ett ansvar för att se till att vissa grupper inte avbryter eller avslutar sin utbildning i förtid (SOU 1997:116, s 281-285).

Vi vet att det finns ett antal elever som helt eller delvis vägrar att gå i skolan. Ett problem som man till stor del gör till ett individuellt problem, med den stigmatisering det innebär, trots att det också är ett allvarligt skol- och samhällsproblem. Dessutom är det ett problem som man talar tyst om, åtminstone vad det gäller total skolvägran. Det förefaller som om kunskaper om problemet skolvägran saknas och att handlingsberedskap för att förebygga och förhindra detta, är bristfällig. Inte minst utifrån utifrån konventionen, i första hand artiklarna 6 och 28, men också artiklarna 2, 3 och 12, borde problemet studeras närmare.

Artikel 28 betonar också barnets rätt till integritet och skydd mot kränkande bestraffningar. Där heter det, att konventionsstaterna skall vidta alla lämpliga åtgärder för att säkerställa att disciplinen i skolan upprätthålls på ett sätt som är förenligt med barnets mänskliga värdighet och i överensstämmelse med konventionen.

När regler för bestraffning av sen ankomst till exempel innebär att dörren till lektionssalen eller skolbyggnaden låses, kan det vara ett sätt att hantera disciplinära problem så att elevens människovärde kränks. Eleven utestängs utan möjlighet att kunna förklara sin försena ankomst. Kanske berodde det på yttre omständigheter, kanske kom inte bussen i tid. I dessa frågor aktualiseras också kravet på vuxna som arbetar inom skolan att inte missbruka sin makt.

Artikel 29 – Utbildningens syfte

Den sista artikel som jag tar upp, artikel 29, fastställer utbildningens syfte. Här anges utbildningens grundläggande syfte, men här finns inga detaljerade anvisningar om vilka ämnen som skall ingå. Artikel 29 föreskriver att utbildningen skall syfta till att utveckla barnets personlighet, anlag och fysiska och psykiska förmåga. Dessutom skall utbildningen utveckla respekt för de mänskliga rättigheterna (SOU 1997:116, s 285; UNICEF 1998, s 398).

Utbildningen skall också syfta till att utveckla respekt för barnets och dess familjs kulturella värden, förbereda barnet för ett ansvarsfullt liv i ett fritt samhälle i en anda av förståelse, fred, tolerans, jämställdhet mellan könen och vänskap mellan alla folk och etniska, nationella och religiösa grupper, samt personer som tillhör urbefolkningar. Slutligen skall utbildningen syfta till att utveckla respekt för naturmiljön. Artikel 29 anger vidare att skolan, och även förskolan, har ett ansvar för att förebygga främlingsfientlighet. Avsikten med denna del av artikeln är att skapa bättre förståelse för minoriteter, urbefolkningar, flyktingar och invandrare. Ordet respekt är huvudmotivet i stora delar av texten (Hammarberg 1998, s 31).

Sett ur ett skolperspektiv handlar den här artikeln om det som enligt konventionen skall vara det övergripande syftet med verksamheten. I länder som Sverige, där konventionen skall gälla, ligger därför en stor uppgift i att, bland annat, översätta artikelns syftesformuleringar till konkret skolvardag. Hur arbetar man till exempel för att utveckla respekt för de mänskliga rättigheterna inom skolans verksamhet, inte bara som abstrakta idéer utan som konkreta konsekvenser för vardagshandlingar?

Några avslutande ord

Här ovan har jag beskrivit något av innehållet i FN:s konvention om barnets rättigheter genom att presentera några av dess artiklar. Jag har också i viss utsträckning pekat på innehållets relevans för verksamheten i skolan och därmed också för blivande och verksamma lärare. Det övergripande syftet med min artikel har varit att bidra till en nödvändig, kontinuerlig diskussion om hur barnets rättigheter kan konkretiseras i den dagliga skolverksamheten.³

Konventionen bygger på en rationell insikt om vilka värderingar, normer och principer som är de rätta rörande barn och ungdomars liv och livsvillkor i hela världen. Den grundar sig på föreställningen om ett universellt barn och en universell barndom där barn oavsett klass, kön, etnicitet och ålder skall ha samma rättigheter. Rättigheter som formas mot ett dolt, icke detaljredovisat kulturellt, socialt, ekonomiskt och politiskt sammanhang. Konventionen är en abstrakt konstruktion och dessutom kontextoberoende – den skall gälla oberoende av situation. Här uppstår en paradox eftersom rättigheterna samtidigt kräver bestämda samhällseliga ramar, individer med goda intentioner samt möjlighet och förmåga att förverkliga dem i sin vardag. Rättigheterna förutsätter, på ett abstrakt plan, något som i verkligheten ständigt måste konstrueras på ett konkret plan. Här finns utmaningarna och svårigheterna när barnkonventionen skall tolkas och tillämpas i praktiken.

Att omtolka abstrakta rättigheter till konkreta och människovärdiga rättigheter är således den utmaning vi står inför. En utmaning som inom skolans värld kräver yrkesetiskt ansvar, där den vuxnes makt inte får missbrukas. Frågan om vem som skall ha tolkningsföreträde är väsentlig. Ytterst handlar det om makt, där klass-, köns-, etnicitets- och åldersfrågan är central. Det handlar också om avvägningar mellan den enskilde individen och kollektivet. Kollektiva regler skall anpassas till varje enskilt barns behov och vice versa. Förmåga att i en vardagssituation ge barnets rättigheter en konkret och människovärdig uttolkning är något som blivande och yrkesverksamma lärare förväntas ha om de ska arbeta i enlighet med FN:s konvention om barnets rättigheter.

Noter

1. Det finns vissa likheter mellan barnkonventionen och läroplanen för det obligatoriska skolväsendet, Lpo 94, som är intressanta och redan behandlade i Bartley & Hællquist 1999.
2. I konventionen används både begreppet "barnet" och begreppet "barn". Det mest förekommande begreppet är dock "barnet", vilket nämns en eller flera gånger i 29 artiklar. Begreppet "barn" förekommer endast i 4 artiklar och båda begreppen i 10 artiklar.
3. Se Bartley 2000 vad beträffar implementeringsprocessen och nödvändiga villkor.

Referenser

- Agrell, Wilhelm (1998): *De omänskliga rättigheterna. Bokslut över en FN-deklaration*. Stockholm: Ordfront Förlag.
- Barnombudsmannen (1994): *Hallå där! Rapport från ett uppdrag ur barnets perspektiv*. Stockholm.
- Barnombudsmannen (1999a): *Barnets bästa i vår samtid. Ett diskussionsunderlag kring begreppet barnets bästa i ett nordiskt perspektiv*. Stockholm.
- Barnombudsmannen (1999b): *Mänskliga rättigheter för barn. Ett informationsmaterial om FN:s konvention om barnets rättigheter*. Stockholm: Förlagshuset Gothia.
- Bartley, Kristina (1998): *Barnpolitik och barnets rättigheter*. Monografi från sociologiska institutionen, Göteborgs universitet, nr 67.
- Bartley, Kristina & Hællquist, Maria (1999): *Barnkonventionen och Tjosanhejsan*. Stenungsund: Hællquist och Röstlunds förlag.
- Bartley, Kristina (2000): *Förankring av Barnkonventionen i Västsverige*. En utvärdering av projektet "Dags för Barnkonventionen i Västsverige". Institutionen för pedagogik, Högskolan i Borås. [Opublicerat.]
- Edenhammar, Karin; Ek, Simone; Ewerlöf, Göran m fl (1994): *Respekt för barnet*. Stockholm: Rädda Barnen.
- Lpo 94, *Läroplan för det obligatoriska skolväsendet, förskoleklassen och fritidshemmet. Anpassad till att också omfatta förskoleklassen och fritidshemmet*. Stockholm: Utbildningsdepartementet.
- Gren, Jenny (1994): *Etik i pedagogens vardagsarbete*. Stockholm: Liber Utbildning.
- Hammarberg, Thomas (1998): "En skola för barnets bästa" – vad barnkonventionen borde betyda för modern utbildningspolitik. Svenska Unescorådets skriftserie, 4.
- Persson, Anders (2000): *Social kompetens. När individen, de andra och samhället möts*. Stockholm: Studentlitteratur.
- Prop 1997/98:182. *Strategi för att förverkliga FN:s konvention om barnets rättigheter i Sverige*. Socialdepartementet.
- Prop 1999/2000:135. *En förnyad lärarutbildning*. Utbildningsdepartementet.
- Regeringens skrivelse 1999/2000:137. *Barn – här och nu*.
- SOU 1997:116. *Barnets bästa i främsta rummet*. FN:s konvention om barnets rättigheter förverkligas i Sverige. Barnkommittén. Socialdepartementet.

